

Koholmány-e az I. András-korabeli magyar imádság ?

SÁRKÁNY KÁLMÁN

NOVOTNY ELEMÉR - régi magyar nyelvemlékeink kutatója, - kért, tudjam meg, melyik nyelvemlékben fordul elő az alábbi mondat:

"Ne imádjuk pártus őselők szent jeleseit."

Állítólag ZSUFFA SÁNDOR: a "Magyar nyelv nyelvrokonságai" című munkájában szerepel ez a mondat, de a szerző nem jelölte meg a forrását.

NOVOTNY véleménye szerint a "pártus" szó tévesen, vagy önkényesen szerepel a mondatban. Ennek a szónak helyesen "BAR - DU - US" -nak kell lennie. Régi nyelvünkben jelentése: földművelő, szó szerint: mezőn dolgozó.

A mai nemzedék nem tud e nyelvemlékről; keresésem hiábavalónak látszott. Mint-hogy régebbi olvasmányaim során nem egyszer találkoztam ezzel a mondattal a Nyelvtudományi Intézethez fordultam és segítségükkel sikerült megtudni; az eredeti szöveg helyét.

Az Intézet azonban azt is közölte, hogy a szöveg hamisítvány. Árpádkorabeli magyar imádságként mutatta be JERNEY JÁNOS akadémikus 1850. I. 23. -án a Tudományos Akadémiának, 1854-ben "Magyar nyelvkinccsek az Árpádok korából" című munkájában archaizált betűkkel - réznyomatban közzétette és egyuttal közölte annak általa értelmezett és helyesnek tartott olvasatát. Az archaizált szöveg megtekintése után következett a meglepetés. A "pártus" szó nem szerepelt benne. Helyette ez a szó állott: "b arduos", JERNEY a szöveghez fűzött tanulmányában kifejti, hogy miért értelmezi pártusnak e szót a barduos helyett. Elírásról van szó, melyet helyesbíteni kell.

NOVOTNY elgondolása tehát helyes volt! Megítélése szerint a nyelvemlék nem lehet hamis. Olyan írástudótól származik - aki mint a Tihanyi Apátság alapító levelében látható - használta a magyar nyelv általunk nem ismert ősibb kifejezéseit is.

Felvetődött a kérdés: ki és milyen indoklással nyilvánította hamisnak az iratot?

Nem vagyok sem nyelvész, sem történész. NOVOTNY feltevésének helyessége azonban meglepett. Mint jogászt, ösztölkélt a feladat annak megállapítására, milyen indokok alapján nyilvánították a nyelvemléket koholmánynak.

Közlöm ezért kutatásaim eredményét: Bemutatom a nyelvemléket fotokópiában és annak különböző olvasatait. Közlöm az irat valóságára és hamisságára vonatkozó véleményeket, időrendben és NOVOTNY értelmezését. Végül az érvek és ellenérvek felsorolása után annak indokolását: szükséges-e a nyelvemléket valóban hozzáértő kezekbe adni, diplo-

matikai és nyelvészeti vizsgálatnak alávetni?

A nyelvemléknek, majd koholmánynak nyilvánított iratot az Országos Széchényi Könyvtár őrzi 1365. Fol. Hung. I. jelzés alatt, LITERÁTI NEMES SÁMUEL hamisítványai között. Kb. 15 x 20 cm-es bőrhártyára van írva. A hártya durvább tapintatú, több helyen egyenetlen felületű. Színe dohánysárga. Betűi ugyanolyan színűek, de jóval sötétebb árnyalatúak.

A hártya két imádságot tartalmaz, mindkettőt piros betűvel írott, párszavas latin nyelvű szöveg vezet be. A szavak kisérszben olvashatatlanok, vagy nehezen betűzhetők, nagyobb részben azonban világosan olvashatók.

Közlöm azt is, hogy ugyanazon leletben két bőrhártya találtatott. Az előbb említett magyar és latin nyelven megírott bőrhártya (szintén imádságot tartalmaz). A latin nyelven írott ugyanolyan nagyságú, mint a magyar és egyik bőrhártya a másiknak ellenpárja. Mindkét szöveg kézvonásai egyszeri ránézésre ugyanazon író kézvonására mutatnak. A bőrhártyák egykoruaknak látszanak.

Meg kell említenem azt is, hogy mindkét bőrhártya másik oldalán halványan látható, szintén egy kéztől származó latinnyelvű szöveg van. A latinnyelvű imádságsszöveggel JERNEYN kívül más nem foglalkozott, a hátíraton lévő latin nyelvű szövegről meg éppen csak annyiban tétetik említés, hogy "alig látható".

Miként JERNEY, közlöm a latinnyelvű szöveget is. Egy régészeti lelet megítélésénél nem mindegy az, hogy hol és milyen körülmények között találták. Nem lényegtelen, hogy a két hártya és a rajta levő kézírás hasonló, ill. azonos. Egyiknek a hamis vagy valódi volta következtetni enged a másikra, vagy ami még fontosabb: egyik segítségével a másik betűi könnyebben megállapíthatók.

Fontos a latin nyelvű szöveg vizsgálata is a hátíraton és annak időrendi vizsgálata.

A vizsgálatokat megkönnyíti, ha a különböző szövegértelmezéseket egymás mellé téve vizsgáljuk, azért közlöm - időrendben - az olvasatokat, végül NOVOTNY olvasatát és az ő értelmezését az ima szövegéről.

Meg kell itt jegyezni, hogy NOVOTNY nem tekinti az olvasatát véglegesnek, sőt rendkívül fontosnak tartja és várja a kódex szakértők véleményét a betűk és szavak pontos megállapítására. Értelmezésének magyarázatát, illetve oktejtését a szöveg pontos megállapítása után adja meg.

Összegyűjtött adataim szerint a nyelvemlékről eddig a következő helyeken történt említés:

1. SZABÓ JÓZSEF, "Századunk" 1844. 59. o.
2. JERNEY JÁNOS, Magyar nyelvkincsek az Árpádok korából. 1854. 1-7o. (Országos Levéltár 261979 és 271027.)
3. LŐSKAY BEKÉNY A magyar nyelv. irodalom és műveltség története. 1863. 90-91. o.
4. SZOMBATHY I. Bönészet legrégibb nyelvemlékünkben. Tanodai Lapok 1865. 19. évfolyam. 215 és 240. o.
5. SZABÓ KÁROLY, A régi Hun-Székely írásról. Budapesti Szemle 1866. VI. 123. o.
6. TOLDY FERENC Irodalom története. . .
7. PINTÉR JENŐ, Magyar irodalomtörténet kézikönyve.
8. TÓTH BÉLA, Magyar ritkaságok. 1899 és 1908. Koholt nyelvemlékek. 7. o. Országos Levéltár 253565.
9. SZINYEI J. Magyar írók élete, munkája. 1903. IX.
10. TOMPA J., Művészi archaizálás és nyelvemlék hamisítás. 1772. és 1873. között. MTA. Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények. 1967. 24.

Röviden bemutatam a felsorolt tanulmányoknak és ismertetések az irat valódiságára, vagy koholt voltára vonatkozó lényegesebb részeit. JERNEY JÁNOS 80 oldalas tanulmányát még kivonatossan sem volna célszerű e rövid ismertetőben közölni. Tanulmányának egyes-részleteit, valamint LÓSKAY és SZOMBATHY tanulmányinak kivonatát a függelékben közlöm.

Ad. 1. SZABÓ JÓZSEF nyílt levélben hívja fel a figyelmet egy Árpád korabeli magyar imádságra, melynek ő "másolatát bírja - átlátszó papíron Literátitól". Közli a szöveget megjegyezvén, hogy az "a betűknek az eredeti anyagon elvásottsága miatt több helyen hibás." (Mell. 6. tábla).

Ad. 2. JERNEY JÁNOS akadémikus elmondja, hogyan jutott hozzá a nyelvemlékhez. Bemutatta az Akadémián, majd mindkét bőrhártya szövegét közzétettette réztáblanyomatban is - archaizált betűkkel. Mint mondja, a palaeographiai sajátosságokat "a két táblai hasonmás tünteti elő hiven". (Sajnos - mint a későbbiekből kitűnik - nem eléggé.)

JERNEY JÁNOS kijelenti, hogy az iromány valódi eredeti és a diplomatikai szabályok szerint a kor kívánalmainak mindennemű kelleit homlokán viselő régiség.

Hajlandónak mutatkozott bárkivel szemben megvédeni a lelet valódi voltát, - azonban a sors közbeszólt, mert a védelmet - mint azt a következőkben látjuk - mások látták el.

Ad. 3. LÓSKAY BENŐ irodalomtörténész következtetése szerint az irat "másolat" egy régebbiről. (Olvasata a 6. táblán).

Ad. 4. SZOMBATHY I. - mintha láthatatlan ellenféllel hadakozna - kiáll a nyelvemlék valódisága mellett. "Azt tartom én is, hogy a két iromány valódi XI. századi régiség, de nem az eredeti, hanem egykoru másolat, vagyis duplikátum."

Rámutat SZOMBATHY arra, hogy "TOLDY FERENC gyanusnak tartja, de a gyanus-sá tevő okokat nem adja elő, pedig bizony érdemes volna azokat tudni, hisz a Halotti Beszéd is több kifogás miatt állott, míg a tudósok végre elismerték a tekintélyét."

"Valódi régiségnek fogom tartani, míg a gyanusító okok megcáfolhatatlanok nem lesznek."

Ad. 5-6. SZABÓ KÁROLY nem várt a gyanusító okok előadására. A Budapesti Szemlében a két magyar imádságot kézzel fogható koholmánynak mondja. Erre vonatkozó érvelése a következő: JERNEY igen hosszasan - sikertelenül - vitatja e nyelvemlék hitelességét. Hivatkozik TOLDYRA, aki 1851-ben irodalomtörténete I. kiadásában (77. l.) legrégebbi nyelvemlékeink közt említi - megjegyezvén, hogy több helyt olvashatatlan s így oly szakadozott homályos szöveget ad, hogy arról bővebben beszélni nem lehet. Viszont SZABÓ K. szerint már TOLDY F. 1862-ben fontos ok miatt gyanusnak ítélte. Későbbi irodalomtörténeti kézikönyvében (164/5 12. lap) valódiságát "igen helyesen több, mint gyanusnak" mondja; Ezek után kijelenti SZABÓ K. "Részemről, miután ezen irományt JERNEY munkája után megismertem, mindég koholmánynak tartottam és úgy hiszem, e meggyőződésben minden elfogulatlan vizsgáló egyetért."

Ad. 6-7. TOLDY FERENC egy lépéssel továbbjutott kételkedésében, mert irodalomtörténete 1872. évi kiadásában (25. o.) azt írja az I. András korabeli imáról "aligha kétséges, hogy nemes Literáti Sámuel gyártmánya."

SZABÓ KÁROLYNAK nagy tekintélye lehetett a maga korában és később is, mert PINTÉR J. jóval később azt írja: "hitelessége egy emberöltőn keresztül megtámadhatatlanul látszott"... "nem vették figyelembe, hogy milyen tudatlan elírások és nyelvi furcsaságok éktelenkednek a szövegben. A sokat em -

legetett szövegkoholmányról SZABÓ KÁROLY józan kritikájára rántotta le a leplet. (Megjegyzésem: Miben állott a "józan kritika", - eddigi kutatásaim során nem sikerült megállapítanom. Az előbbi 5-6. pontban közöltek megismétlem, hogy szembeötlően érzékelhető legyen az a szakmai érv, amely irodalomtörténészeink előtt eldöntötte a hamisítvány kérdését, "ahogy JERNEY munkája után megismertem, mindig koholmánynak tartottam és úgy hiszem, e meggyőződésben minden elfogulatlan vizsgáló egyetért.) E tárgyban más tanulmányt nem találtam.)

Ad. 8. SZABÓ KÁROLYRA, nagy tekintélyű kijelentésére hivatkozik TOTH BÉLA is TOLDY F. és PINTÉR elébb idézett kijelentéseinek ismertetése közben azt írja: "de már SZABÓ KÁROLY "A régi hun-székely írásról" szóló nagy értekezésében (Budapesti Szemle 1866.) határozottan hamisnak nyilvánítja. Közli a nyelvemlék fényképét. Ez azonban már sem a tudósok, sem a tudományos kérdések iránt érdeklődők figyelmét nem keltette fel.

Ad. 9. SZINYEI JÓZSEF - Magyar írók élete munkájában csak rögzíti az irat hamis voltát.

A kérdést lezártnak tekintették.

Az indoklás hiányán azonban mégis csak megakadt egy kutató szeme, mert 70 évvel később 1967-ben TOMPA J. szukségesnek látta annak nyelvészeti szempontból való pótlását az alábbiak szerint:

Ad. 10. TOMPA JOZSEF a hártya régiségét nem vonja kétségbe. Felállítja a tételt, hogy Literáti S. igen járatos volt a régi okiratok nyelvezetében, művésziessen archaizál. Ebből kiindulva a szövegben előforduló alanti pár szóról ill. kitejezésről kimondja, hogy azok későbbi keletkezésűek, mint maga az irat, vagy hogy éppen a nyelvújítás jellegzetességeit mutatják. Idézem idevonatkozó megállapításait:

... "Az ima szövegében előfordul a -va, -ve képzős határozó igenév -k többes jeli alakja: megwacytwác (megvakitvák) choncítwac (csonkitvák). Ezt ugyanis RÉVAL és hívei ajánlására az irodalmi nyelvnek még nem művésziess stílusváltozatai is befogadták: archaizáló költői szövegben először talán PÁZMÁNDI HORVÁTH és CZUCZOR epikája adott rá példát."

"Kódexeink forgatására vall a hamisítványban a "zent maria azzont, bodug leo urc, feulden, a nypet" stb. elem, még írása szerint is. "A pagan eb" esetleg már inkább a históriás énekekből, vagy Zrinyiből van régiesítve - de hát az iménti részletek sem éppen az 1050-es évekre utalnak."

Nem hagyja figyelmen kívül ezekután JERNEY "bizonygatásait". Ebből azt emeli ki, hogy a zavaros "bardous eseluec" szerkezetét "pártos őselveknél" értelmezi. Ezzel azonban valahogy a szittyák egy részére vonatkozó Parthus népnévnek a "magyar sógoritás" jegyében alkotott "pártos" alakváltoztatását segítette régebbi szerephez."

Az erőszakolt "elvek" ősök főnévi többes is csak nyelvújítási anakronizmusnak fogható fel; ugyancsak nyelvújítási elem a szöveg főnévi szerepű "ellen" névutója: "pápa ur elleneith". Ha tehát JERNEY magyarázatai jelzik is a nyelvtörténeti tudás korszerű korlátait, feltűnő, hogy tudományunk - nyilván a külsőleg hatásos hamisítástól megtévesztve - oly sokáig hitelesnek tartotta az "imát". Ez volt a nyelvemlék hamis voltának egyetlen indokolása.

Mint hogy JERNEY már nem tudja megvédeni álláspontját - akkori nyelvtörténeti ismereteink mellett nem is tudta volna - e kor tudósainak kell válaszolnia - mert a később kifejtendők szerint az indoklás nem kielégítő.

Most pedig rámutatok TOMPA J. indokolásának feltűnő hiányosságaira.

SZABÓ K. és PINTÉR J. előbb idézett "tudatlan elírások", "nyelvi furcsaságok", "mindég koholmányoknak tartottam" kijelentéseit - előzetes okfejtés nélkül - emlékeztetnek a nyelvészeti kérdésekben ma is olyan gyakran használatban levő "déliábos nyelvész - kedés", "képtelenség", "megalapozatlan fantázia" s az azokhoz hasonló argumentumokra.

Amennyire helyénvaló lehet az érveléseknek ez a módja a kulturális politika tömeget nevelő egy és más kérdésében, annyira nem fogadható el tudományos magyarázatként.

Ezt érezhette TOMPA J. is, amikor igyekezett a hiányt pótolni és az elutasító álláspontot megindokolni.

Hogy nyelvészeti szempontból mennyiben helytállóak kifogásai, az az arra hivatott nyelvészek és irodalomtörténészek dolga. Azonban az, hogy az általa alkalmazott érvelési mód miért nem megfelelő: jogászai megítélés dolga s azért arra magam is rámutathatok.

Felsorolom evégből egyenként kifogásait:

1. "az ima szövegében előfordul a -va -ve képzős határozói igenév többes jelű alakja és, hogy ezt RÉVAY és hívei ajánlására az irodalmi nyelvnek még nem művészi stílusváltozatai is befogadták."

Ha figyelmesen megnézte volna a bőrhártyát, láthatta volna, hogy a "megwacitwac, choncitwac" szavakat nem lehet ilyen olvasásban elfogadni. Inkább látszanak az ok - mint LÓSKAY is olvassa és közli irodalomtörténetében - "megwacittuac, choncittuac"-nak.

A kettős "t" a bőrhártyán határozottan beüzhető, de ez kizárja azt, hogy e szavakat "megwacitwac, choncitwac"-nak olvassuk. A kettős "tt" után következő, az "a" - hoz csatlakozó betű ugyan nem határozott, de "w"-nek semmiesetre sem olvasható. Ha esetleg "u"-nak nézzük és "v"-nek olvasnánk, (a szövegben nem látni rá példát) - nem egyeztethető értelmileg a kettős "t"-vel, mely valószínűleg a mult jele. (A betűk különös formáját nézve, egészen más olvasat a valószínű!) Ha viszont a kiemelt két szó nem olvasható "megwacitwac, choncitwac"-nak, akkor az a megállapítás, hogy a -va, -ve képzős határozói igenév -k többes jelű alakjának alkalmazásáról van szó, - sem áll meg.

Fontos lenne a szöveg betűinek pontos megállapítása - különösen ebben a részében, mert - amint látjuk - a helytelen olvasás helytelen következtetésre vezet.

2. Azt mondja továbbá TOMPA J.: "Kódexeink forgatására vall a hamisítványban a "zent maria azzont", "bodug leo urc", "feulden", a "nypet" stb. elem még írása szerint is." Az "azzont hyweuc" kifejezéshez már LÓSKAY is hozzászólt (L. a Függelékben ad. 3 -nál) mondván, hogy a tárgyrag tévedésből csuszhatott be.

NOVOTNY szerint nincs szó tárgyragról és az "azzont" "azzunu"-nak olvassa. Lehetségesnek tartja az utólagos pótlást-javítást az utolsó betűszáron. Ha megnézzük e szót a bőrhártyán a betűk valóban bizonytalanok. Az utolsó betűszár hosszabbnak tűnik és mint ha át is lenne huzva. Nagyítóval nézve azért látszik így, mert a bőrhártya felületén egy nagyobb és két kisebb mélyedés van. Az utolsó betűszáron levő gombostűfej nagyságu mélyedésbe folyadék került - kihangsúlyozva a betűszárat úgy, hogy az "t"-nek nézhető.

Valóban szükség lenne alapos vizsgálat után eldönteni, hogy e szót miként kell kiolvasni. Véleményem szerint a kifogásolt nyelvészeti furcsaságokból ennek a rejtélyét megoldottak kell tekinteni.

Egyszerűbb a válasz: a "feulden" szóra nézve, mert az iraton világosan látható, hogy az "feuldun". (E formában már az 1200-as években előfordul?)

JERNEY az ima szövegének minden szavát, kifejezését elemezte, azoknak korabeli voltát régi okmányokban előforduló szavakkal egyeztetve bizonyította.

TOMPA J. JERNEYNEK terjedelmes, részletekbe menő, adatokkal megerősített elemzésére azt mondja: "bizonygatás".

Eltekintve e régészeti lelet tárgyának nagy fontosságáról, JERNEYNEK, a Magyar Tudományos Akadémia tagjának komoly igyekezettel megírt tanulmánya megérdemelné azt a fáradságot, hogy olyan elbírálást kapjon, amely szintén elemez és adatokkal bizonyít!

TOMPÁNAK LITERÁTI "hamisítására" vonatkozó olyan megállapítása, hogy "Kódex-eink forgatására vall" - mindaddig pusztá kijelentés marad, míg adatokkal megerősítve nincsen.

Ugyanez mondható a kifogásolt "pagan eb" kifejezésről, mely szerint a históriás énekekből van régiesítve.

(NOVOTNY E. hangtörténeti alapon az "eb" szót egészen másként értelmezi. Lásd függ.) Az ilyen érvelési mód nem meggyőző és nem alkalmas arra, hogy annak alapján az imát koholmányként kezeljük.

3. Zavarosnak tartja TOMPA a "bardous eseluec" szerkezetet is és hogy azt JERNEY "pártos őselveknek" értelmezi. Ez JERNEY nézete!

Hogy ő miként értelmezi e kifejezést, az nem döntheti el a lelet valóságát. Hangsúlyozom, hogy csupán értelmezésről van szó, mert JERNEY a szót - a valóságnak megfelelően - "bardous"-nak írja.

Célravezetőbb lett volna, ha TOMPA nem azt emeli ki, hogy JERNEY "sógorit", hanem a "bardous" szó valódi értelmét magyarázza meg. Elvégre az irat valóságáról volt szó, nem pedig JERNEY tanulmányának egy-két gyengeségéről. Ismételtén rá kell mutatom, hogy a TOMPA által "eseluec"-nek írt szó a bőrhártyán "eseulmec"-nek van írva. Így betűzi JERNEY is. Saját olvasatában az "m"-et "w"-nek tekinti, ami helyes is lehet.

4. Azt mondja végül TOMPA J., hogy az "elvek" ősök főnévi többes is nyelvjárási anakronizmus. Ezen állítását sem okadatulja.

5. Hasonló bizonyítást nélkülöző véleménye van TOMPÁNAK a szöveg főnévi szerepű "ellen" névutójáról is, ("elleneith"). E szó olvasata is bizonytalan. Én "elleunch"-nak látom. Így betűzi NOVOTNY is.

Ha a TOMPA J. tanulmányában kiragadott szavakat egybevetjük a bőrhártyáról készített, ide mellékelte fényképpel, arra kell következtetnünk, hogy miként SZABÓ K., ő is a JERNEY által készített réztáblanyomatos szöveget vette alapul - nem az eredetit és nem győződött meg arról, hogy az egyezik-e a bőrhártyára írt szöveggel.

Legnagyobb hiányossága a tanulmánynak szerintem az, hogy nem foglalkozott azokkal a szavakkal, amelyek - a Tihanyi Apátság alapítólevelében levő szórvánvokhoz hasonlóan - különösnek és érthetetlennek látszanak. JERNEY, LÓSKAY, és SZOMBATHY ezeket nem hagyták figyelmen kívül. Érezték, hogy azok értelmezésével foglalkozni kell. Nyilvánvaló, hogy minél régebb egy nyelvműlék, annál több ismeretlen, különös hangzású és szerkezetű szó fordulhat benne elő. Talán éppen ezek a szavak azok, melyek i-

gazolják azt, hogy egy régebbi időben írt nyelvemlékről van szó. Ezek közül egy pár: "ba tun futua", "nemenwagouc", "grazdua lufuu wutu peccis lughu lu". (Ez utóbbi két szó ma a bőrhártyán már kevésbé látható. SZOMBATHY, JERNEY így közli LÓSKAY a "peccis" szót, mint olvashatatlant kihagyja olvasatából).

Az imák koholmányok voltára vonatkozóan eddig kutatásaim alapján a következőket állapítottam meg:

JERNEY bemutatta a bőrhártyákat az Akadémián, majd Magyar Nyelvkiegészítő című könyvében közzétette és nemcsak állította a ráírt szöveg valódiságát, de terjedelmes tanulmányában meg is indokolta. Ugy nyilatkozott: hajlandó annak eredetiségét mindenkivel szemben megvédelmezni. Nem sokkal aztán elhalálozott és úgy látszik, az itt-ott felmerült - nem publikált - gyanúokra tekintettel szükség volt a védelemre, mert LÓSKAY B. Irodalomtörténetében és SZOMBATHY I. a Tanodai Lapokban ismételtén közzétették az szöveget és annak egykorú voltát hangsúlyozva indokolták valódiságát.

Ezt követően 1866-ban SZABÓ K. a Hun-Székely Írásról szóló tanulmányában ezen iratra is kitért és azt az előbb közölt kijelentésével hamisnak nyilvánította.

Később PINTÉR J. foglalkozik az imákkal, elmondja, hogy furcsa és értelmetlen szavak éktelenkednek a szövegben (mint pl. az előbb említett "zent maria azzont") és hogy a szövegkoholmányról SZABÓ K. józan kritikája rántotta le a leplet.

Hosszas tündődés után hasonlóan vélekedett TOLDY F. is, indoklás nélkül kimondván: "alig kétséges, hogy N. LITERÁTI S. koholmánya".

A továbbiakban már csak ez utóbbiak véleményére hivatkoznak azok, akik valamilyen okból említést tesznek róla.

Az ima, mint koholmány ment köztudatba és feledésbe merült. Egy évszázad telt el, 1967-ben TOMPA J. új feltevésből kiindulva JERNEY tanulmányával szemben SZABÓ K. megállapítását fogadta el.

Ha lényegében nézzük SZABÓ, PINTÉR és TOMPA nem a bőrhártyán levő szöveg eredetiségét vonták kétségbe, hanem azt a szöveget, amit JERNEY előbb említett könyvében réztáblanyomatban (archaizált betűkkel) közzétett.

Erre utal SZABÓ K. -nak előbb idézett kijelentése "ahogyan azt JERNEY munkája nyomán megismertem" - és a TOMPA J. által kifogásolt szavak, melyek betűszerint egyeznek a JERNEY által réztáblanyomatban közölt szavakkal.

De mint láttuk, ennek a szövegnek a koholmány voltára vonatkozó indoklása sem volt kielégítő.

Magával a bőrhártyával, annak egykorú voltával senki sem foglalkozott - azt mondták, hogy régi anyagra N. LITERÁTI S. írta.

Nem állapították meg ellenzői a pontos, vagy legalább is megközelítően pontos szöveget. LÓSKAYN és kis részben SZOMBATHYIN kívül elfogadták úgy, ahogyan azt JERNEY közölte. Nem foglalkozott JERNEYN kívül senki a bőrhártya ellenpárjára írott latin nyelvű - ugyanazon duktusra valló - szöveggel. A bőrhártyák tulsó oldalán levő latin nyelvű szövegről pedig csak annyiban tétetik említés, hogy az alig látható.

Felvetődik a kérdés, mi volt az oka annak, hogy a tudományos világ - tudós kritika nélkül - helyezte hamisítványok közé ezt a - valódisága esetén - felbecsülhetetlen értékű leletet.

1. Több N. LITERÁTI S. által eladott régiségről kiderült, hogy hamisítvány. (Állítólag budai műhelyében ő maga készítette.)

2. JERNEY réztáblanyomatban közzétett szövege, mely archaikus betűvel az a

hitet keltette, hogy az az eredetinek hü mása.

3. a SZABÓ J., JERNEY és LÓSKAY által közzétett szövegek erőszakoltak és érthetetlennek látszanak.

Ilyen körülmények között kétségtelenül fennállhatott a gyanu és az alapos vizsgálat indokolt lett volna. Azonban éppen ez az alapos vizsgálat maradt el. Véleményem szerint ilyen vizsgálat nélkül nem szabad lett volna elvetni.

Egy régiségkereskedő - mégha szívesen hamisit is - eladhat valódi régiségeket. Feltehető az is, hogy a szöveget - valamelyik nem ismert kódexből másolták. De ez sem jelenti azt, hogy a szöveget vizsgálat nélkül eldobjuk, mert a másolás az eredetit közölheti. Számtalan másolat készült már iratokról, melyet az eredeti hiányában, vagy más okból eredetinek tekintenek. (Hivatkozom itten "A Tihanyi Apátság kritikus oklevelei" c. akadémiai értekezésre. ERDÉLYI L. 1906. Gb. 1179/213. Egyetemi Könyvtár.) Nem ok az elvetésre az sem, hogy "furcsa és értelmetlen szavak ékeljenek a szövegben". Ismételten hivatkozom az előbb említett egykorú alapító levélre, melyben a latin szöveg között jól érthető magyar kifejezés és ma már nem érthető szavak vannak. Csupán emiatt annak valódiságát is el kellett volna vetni?

Minél inkább visszamegyünk a múltba, nyelvünk annál inkább tartalmaz a mai kor embere által nem ismert szavakat és kifejezéseket. Ezekből az emberi kutatás mind többet és többet derít fel. Mint már rámutattam, lehet, hogy éppen e furcsa és értelmetlen szavak lesznek azok, amelyek nyelvészeti tudásunk mai szakaszában, a szöveg eredeti voltát bizonyítják.

Nem ok az elvetésre az sem, hogy a szöveg nem olvasható világosan. Mint kiderült, még a láthatatlan is láthatóvá válhat a modern kémia és technika vizsgálati módszereivel. (KARSAI G. vizsgálata: a névtelen jegyző neve.) Ezen imaszöveggel is történtek - LÓSKAY szerint - vizsgálatok ilyen arányban. Sajnos, az akkori módszerek nem vezettek eredményre és az amugy is nehezen betűzhetőt még nehezebbé tette.

Azt hiszem, az előadottak alapján nem kétséges az, hogy JERNEY, továbbá LÓSKAY és SZOMBATHY irodalomtörténészek által valódinak állított irat hamisítványnak nyilvánítása kellő vizsgálat és indokolás nélkül történt, és hogy annak újabb vizsgálata nemcsak szakmai, hanem régi kincseink felkutatása szempontjából is indokolt.

Az a kérésem népünk ügyét szolgáló tudósainkhoz: arra hivatott, régi írásokkal foglalkozó olyan szakemberek (tudósok) vegyék kezükbe a bőrhártyákat, akik tárgyilagosan, nyelvi előítélet nélkül tudnak foglalkozni vele. Vizsgáljuk meg az írott szövegeredetiségét a modern technika és kémia segítségével. Hasonlítsák össze a latin nyelvűt a magyar nyelvűvel és próbálják meg a kettő egybevetésével a bizonytalanságokat, kételyeket eloszlatni.

Foglalkozzanak a bőrhártyák tulsó oldalán levő latin nyelvű szöveg - gel is. Támpontot adhat az előbbire nézve, önmagában is értékes régiségnél vagy tartalmánál fogva.

Állapítsák meg a lehetőleg - pontos szöveget.

Ezek után - és csakis akkor - vegyék nyelvészeti szempontból vizsgálat alá és adják meg a lehetőségét annak, hogy a vélemények és ellenvélemények nyilvánosságot kapjanak. NOVOTNY, aki a kérdést felvetette, kapja meg a vizsgálat eredményét és a lehetőségét annak, hogy olvasatát a nyilvánosság előtt megindokolja és szükség esetén védelmezhesse.

Nyelvészeink ne vessék el az alapos vizsgálatot csak azért, mert iskolai tanulmányaik, vagy beállítottságuk miatt nem képesek a szavak eredetét másképpen magyarázni, mint ahogy tanulták és tanították.

Miként a nép, nyelve is összetett. Több népi vagy nyelvi eleme lehet. Mint LÁSZLÓ GYULA kiváló régészünk mondja "ötvözet".

Ránk és az elkövetkező nemzedékre vár a feladat annak megállapítása, hogy abban az ötvözetben, amelyet magyarnak mondunk, mennyi az egyik vagy másik elem, vagy hogy mindegyikben mennyi a közös.

Abban a szilárd meggyőződésben, hogy az itt ismertetett régészeti lelet tanulmányozása közelebb visz egy lépéssel ezen az úton, ismételten kérem népünk tudós szakembereit, szenteljenek fáradságot annak a nyitott kérdésnek eldöntésére, hogy valóban koholmány-e az I. András korabeli Magyar Imádság - vagy sem.

SZEMELVÉNYEK

JERNEY JÁNOS, LÓSKAY BEKÉNY és SZOMBATHY IGNÁC tanulmányaiból.

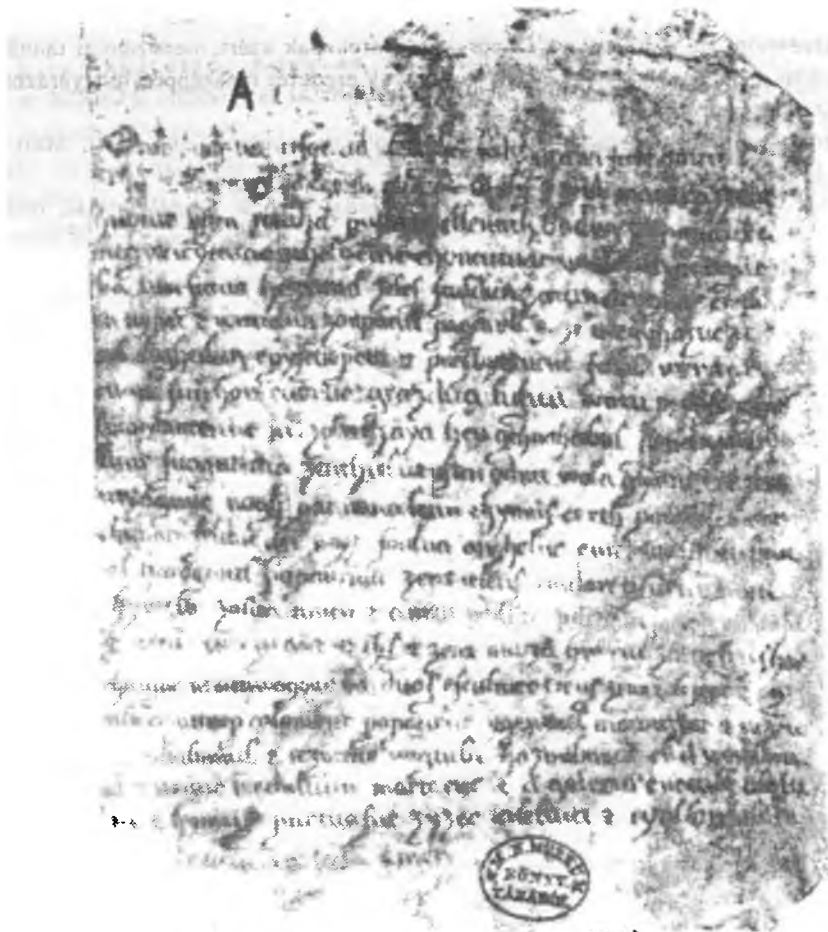
Ad. 2. JERNEY JÁNOS elmondja, hogyan jutott hozzá a nyelvemlékhez:

Régiségárús Literáti N. Sámuel 1842-ben Klagenfurtban több ókori kódexeket szerezvén ... azok között találtatott ... legvalószínűbben a XIII. században készült Breviárium is ... Bekötése a könyvnek sokkal későbbkori s megújítását árulja el. Tábláját ... levelekből összeragasztott boríték képezi: minek külsejére mind a két tábla színén ismét bőrhártya boríték lőn ragasztva, oly módon, hogy a felső, vagyis a könyv előlapjánali oldalán magyar, alsóvéglapjánali részin latin szövegű, elég homályos régi irat vehető észre ... NAGY ISTVÁN főtörvényszéki alelnök ur, mint a Jankovich gyűjtemény gondnoka szíveskedék ... kellő használatra kiadni, megengedvén egyszersmind, hogy jelenlétében a két bőrhártyát a Breviárium táblájáról óvatosan lefeszítsem ... Mindkét nyelvű imádságban a fekvő betűkkel olvasható sorok czirommal írvák, a külön szakaszok pontosan jelölése végett választó jegyek azonban a mondatok között, valamint ékezetek s pontozatok a betűk fölött egyikben sem fordulnak elő ... A latin szövegben majd minden szó rövidítési jellel bír. Mindezen paleographiai sajátságokat a két táblai hasonmás tünteti elő hiven.

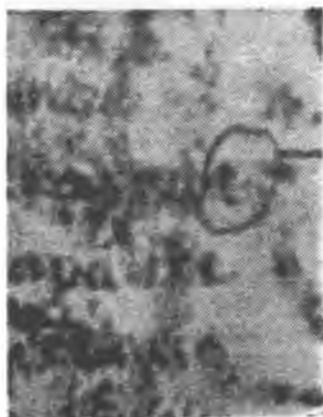
Közli mindkét bőrhártya szövegét és pedig archaizált betűkkel réztábla nyomtatban, saját betűzésében s végül saját értelmezésében. (III. tábla.)

Részletesen 80 oldalas tanulmányában magyarázza az egyes szavak és kifejezések értelmét, jelentőségét - az egyes ellenvéleményekre tekintettel is. Kijelenti, hogy az iromány valódi, eredeti és a diplomatikai szabályok szerint a kor kívánalmainak mindenemű kellékeit homlokán viselő régiség. Továbbá "e páratlan nemzeti kincsünk eredetiségét, ha valakinek eszébe jutna kétségbevonni, vagy akárminő szellemtől ingerelten legkisebb gyanuval illetni - annak a kétségeit eloszlatni, továbbá is felvilágosítani minden időben késznek nyilatkozom, sőt védőül fellépni legszebb kötelességemnek tartom."

Ad. 3. LÓSKAY BEKÉNY közli az irat állapotát. "Tentája elsárgult, annyira, hogy néhol csak a képzelet teremthet betűket a pusztá nyomokon, míg másutt ujítások s egyéb kísérleti viselkedések az eredeti tökélyes visszaadását teljesen lehetetlenné teszik"... Nyelvészeti és helyesírási szempontból méltán megérdemli, hogy kutatás tárgyává tétessék, mert kiindulási alapot szolgáltatván módot nyújt az ingadozó sejtelmek határozottabb alaku kife-

Az I. András korabeli magyar imádság fényképmásolata.
(Az Országos Széchényi Könyvtár 1365 Fol. Hung. I. jelzés alatt.)

Az I. András korabeli imádság
vitatott és kinagyított része.
(Itt szerepel az értelmetlennek ítélt és
elvetett "azzont" szó "t" betűje a
felülről számított második sor végén.)

jezésére. Az elmosódott vagy még eddig tiszta értelemre nem emelkedett szavak teljes kihagyásával mutatom be e nagybecsű emlékéit.

Megjegyzést fűz a

1. "zent maria azzont hyweuc" kifejezéshez, mely szerint csakis tévedésből csuszhatott be, - mely mellett bizonyít a rövidebb ima hason tárgyrág nélküli kifejezése.

2. a "bodug" szóhoz, mely a bibliafordításokban is hason kiírást nyert. Mint keresztnév, máig is régi alakját tartja. Tovább

3. "barduos" szóra mondván, hogy e nevezet előfordul a budai zsinat eme tiltványában: Sacerdotes autem non gestant gladium vel cultelum quod vulgariter dicitur: "bard"; és

4. az "azun, azzon" szavakra. Mindkét alakban használatban volt hason kiírással delváltva még a XVI században is. A Halotti Beszéd "achsin" kifejezése sehol többé nem fordul elő

Végül levonja a következtetést: az előttünk levő példány pedig nem egyéb, mint másolat egy régebbiről, melynek keletkezése messze az idők sötétében vesz el Azon néhány ekezet, mely minden határozott jelleg nélkül itt-ott elejtetett, a másoló kéz elviselhetetlen bélyege. Eddig észrevételünk csak a másolati időre vonatkoztak, de sejteni engedték, hogy nem képzelhető, miszerint e szokás, mely a pogány szertartással annyi rokonvonalat tartalmaz, - az új hitre áttérők előtt mintegy átmeneti hidul tekintve - el ne fogadtassák.

Ad. 4. SZOMBATHY IGNÁC egy-két betű eltéréssel közli a JERNEY-féle szöveget és kiáll a nyelvelmélet valódisága mellett: "Azt tartom én is, hogy a két íromány valódi XI. századi régiség, de nem az eredeti, hanem egykoru másolat, vagyis duplicatum."

Előadja a diplomatikai bizonyító érveket. A betűk rideg kis írásból állanak sem ékeztése, sem mondat választás nincs a latin írás több rövidítést mutat... az íromány anyaga is régiségre mutat ... megbarnult, betűi elkoptak ... ugyszólván elváltozott ... nagy régiségre mutat.

E külső jelek után:

"Feltűnő az, hogy a hangvonzati rendszer teljesen épségben áll, nem mint a Halotti Beszédben világbele, hanem velaghaba ... Miután ezen hangvonzat a XIII. századbeli königsbergi hártján és későbbi nyelvelméletekben is tapasztalható ... A Halotti Beszédnek ben bele... fenhangu ragai az alhangu tőknél csak tévedések vagy tájszólások... A Halotti Beszéd az északi palóc vidéken íratott, míg ez ima a Dunántul készült."

Hogy a magyar szöveg nem eredeti, hanem egykoru másolat, vagy másodlat - azt is indokolja: "A hártja durva ... nem egyházi használatra való. Írója lemásolta tanulás végett... a tárgy feltételezi, hogy az több példányban forgott ... másolatok és ezek másolatai ... leírója nem lehetett az ima szerzője ... az ötödik sorban "bancun" helyett így írt: "bacun". Azt hitte, hogy itt két szó van és így a ban-t rövidítő jellel írta, így: ba, mi a szerzőtől nem származhatott ... a másoló több helyen is hibákat ejtett, nem törődve az értelemmel. Ezen JERNEY sem birt eligazodni.

Kétes helyek:

"uodolba wagach" helyett valószínűleg "wagwac"

"ba cun" két szóban rövidítő jel nélkül (de én láttam a "ba" rövidítő jelét az "a" felett (bankón, azaz mankón).

"zatan deug" helyett állhatott eurdeug, "Wezt" rövidítő jellel ... veszejt.

"feul" ... talán foul (foul wer turván, Fölverték a pincét ma is.)

Az I. András korabeli latin imádság fényképmásolata.
(Az Országos Széchényi Könyvtár 1365 Fol. Hung. I. jelzés alatt.)

"peccis lughulu" JERNEY békesséhozónak akarja olvasni. Az "s" van eltévesztve a "t" helyett, peccsitloggaló. (u = o cc = cs) Wata még életben lehetett ... földi gyeheennát is lehet érteni Szent István és András lógópecsétés törvényei szerint.

Feltűnő az egészben a nevező használata szenvedő (accusativus) helyett.

A fényképezés itt is jó szolgálatot tenne, nagyító üveggel sok apróságot lehetne fedezni.

Felveti a kérdést: " miér: ne vitatnók meg ezen tárgy részleteit is világosan! " Megállapítja továbbá, hogy a hártya nem kutyabőrre írott oklevél, hanem magas használatra lemásolt ima, melynek anyaga sokban különbözhetik az oklevelekétől.

A nyelvészeti gyanúsítás inkább a hangvonzati rendszer ellen irányulhat a Halotti Beszéd ellenében ... A XI. században még nem volt irodalmi nyelvünk, az írók a nyelvjárások szerint beszéltek. A Halotti Beszéd, a Pray kódex már századik másolat lehet, nyelve és írásmódja két század viszontagságán ment keresztül.

A Z ANDRÁS KORABELI MAGYAR IMA SZÖVEGE LITERÁTI olvasása szerint (SZABÓ J. közlésében.),

I. Oh Jézus és szent mária asszonyt hívők! Isten rontsa pápa úr elleneit, boldog leó pápa ... megvakítók nyelvén csonkitók ör lelkek országában nem jutva hazául, széles földön zökkenitvén az keresztény népet és védtelen szüzeket pagán eb, Ő sz. uregyházokat elégetvén, episcopokat és presbytereket felforgatván, folyt hívők urak keresztelésén (vagy keresztül kasun) vére. Isten s bosszúálló törvényvédőnk ne szabadítsa (zabathaya) hő gehennából, Stepán wazyelus (Szt. István király) ne fogadja szent helyütt Isten adott világában se sze(nt) országunk nagy pannoniában csinos kerti paradicsomában, chunán töldünk se legyen földve (talán védve) angyalok örök hatalmával haragjától pápa urnak. Szent jeles andoreás urat min(den) hívők szólva amen et amen.

Oh Jézus és sz. mária hívők! Szent jeles harcososok! ne imádjuk barduos (Partus) őselőinknek erős szent jeleseit, és úgy talán a szent népnek életét pápa urak igéjével megőrizzük és megszentelt oltalmával övezemők ügyében használjuk üdvözlétünket és urnak térdállván martérok és a galer úr énekével, aleluja és himes pártások szüzek aleluja és kiáltson(k) aleluja aleluja-in secula amen.

II. Ugyanez LÓSKAY BENŐ olvasásában.

Ihs zent maria azzont hyweuc ysten rontha (1) pápa elleneith boldog leo pápa urc, ... megvakittuac nhelven choncittuac uodalba (homályos) ... gucba tun tutua hazactul zelles feuldun zatan deug ... nywet z ... el wzt ureghazucat eul eeghedun epyscuope ... t z presbytrucut foul wer ... fuithou ... cuoruc ... grazdua ... lughulu ... mzobothaya heu gehnahabul Stepan wazylunc fuogadaia zenthul ut isten odutt welagaba ... urzagunc nagh pannonia leun chy ... s certh paradisuma, chunan felduc tei myz foulna angheluc euruc walahatalaal (homályos) haragtoul papa urunc zent ieleus andoreus urat uoya, hyweuc zolua amen amen amen.

O ihs zent maria hyweuc zent ... harchuusuc nemenwagouc barduos ... ereus zent ieleseuc ... ogtala azunnep columbuc papa uruc ygeiwele morouzzuk .. uzt ultulmuul weg-tulu hazna ... eudwezilnunc ... uruncterdaluan marteruc a goler ur eneceul aleluia hymes

partuasuc zyzek aleluia, aleluia in secla amen.

(1. A th-t szinte használták cs betűhelyett még a 16-ik században is. 1545-ben pathetes (pecsét), 1548-ban Ethe (Ecsed).

I. ANDRÁS KORABELI MAGYAR IMÁDSÁGOK.

NOVOTNY ELEMÉR olvasata (fenntartással).

I. Latin szöveg

O Jezus /és/ zent maria azzunu /hyweuc ysten rontha pápa ur elleunch bodug leourc' megwacyttuac nhelveun choncittiuc uodalun waguc / bacun futua hazactul zeles feuldun zaranduglu zegh 'en nypc /és/ unudun zou pacul pagan eb gize ur eguhazuc . . /eul eeghedun epyscuopcut /és/ presbytrucut fuul vur tur cuan fuithou cuoric - grazdua lufuu wutu pec-cis lughal / la toran munhi ni zobathaya heu gehnahabul - Step. lughal / lu ur fuogudaia zen-hiel ut ysten odutt wola gymulstul zent /urzagnuc nagh pannonna leun chynius certh paradisa munc / chu wan felduc yse wyz foulua angheluc eurec hotulmu / al - harogtoul papa urunc - zent ieleus andoreas ur uthoya / hyweuc zolua amen /és/ amen.

II. Latin szöveg

O jézus /és/ zent maria hyweuc zent ighus har / chuusuc ne wemuagğuc barduos ese-ulwec ereus zent jeleseuc og / tala azun nip colambuc papa uruc ugeuvel morouzzuc /és/ nize u / uzi utulmaul /és/ rezytelie meg tubi haznul munce uduezu tu / ul /és/ urunc cu-ertaluan marteruc /es/ a/n/gole cur enecuel alelu /ia / es / hymus partuasuc zyze alelu-ia /es / cyasson alelu / ia alaluia in sec la amen

I. ANDRÁS KORABELI IMÁDSÁGOK MAI NYELVÜNKÖN.

NOVOTNY ELEMÉR értelmezésében (fenntartással).

I. O Jézust és szent Mária asszonyt hívők! Isten rontsa (verje - büntesse) pápa ur ellen-ségeit, boldog Leo pápa urét. A megvakítottak, nyelven csonkitottak, oldalba vágottak vakon futnak házukból. Széles földön zarándokló szegény népek. A pokol (paku) ördögének (unudun) szavára (zou) a pogány fajzat (eb) keze (geze), az ur egyházait elégeté, a püspököket és előljárókat (presbitrucut) főbe veré, karjuk torkukat fojtá. Garázda főember (lufuu) Wutu (Watha) királyi főurat (peocis lughala) a manyei (munhi-) törvény (toran) ne szabadsítsa meg a tüzes (heu) gyehennától. István (Step. rövidítve) király (lughalu) urat befogadó szent földet az őriző (ut) Isten adta (nekünk) gyümölcssel áldott (zent) országot. Nagy Pan-toniát, amely a mennyei paradicsomnak csinos (chynius) kertje lőn, ahol van elsőrangú (e-leje) földjük, folyóvizük, az angyalok örök hatalmából. Ellenségtől (haragtoul) pápa urunk és szent jeles András ur őrizze (uthoya). Hívők szólnak: amen - amen.

II. O Jézus és szent Mária hívők! Szent igaz harcosok. Ne imádjuk földmives (bar-dous) őseink erős szent jeleseit. Az oktalan asszony-népet országunk pápa urának igéivel marasszuk. Tekintse (nize-u) őt egyedüli (uze) oltalmául és részesítse még több haszonban a mennyei Üdvözítő által. Urunkat körbe álló mártírok és angyali kar énekével: alleluja és szűz, pártások alleluja - kiáltások: alleluja - alleluja (aleluia) in secula amen.

Magyar Történelmi Szemle

HUNGARIAN HISTORICAL REVIEW

REVISTA HISTÓRICA HÚNGARA

TARTALOM:

K. SHIRATORI
SURÁNYI ISTVÁN
FEHÉR MÁTYÁS JENŐ
TOKAY JÁNOS
ERDÉLYI F. ISTVÁN
KORBULY DOMONKOS
BENDEFY LÁSZLÓ

A csinei évkönyvek hun adatai
Magyar tisztségevek két grúzai feliratban.
Az avar nagyfejedelmi jogar oroszánjai
Négysávos oroszán Délországban
Les relations hungaro - khazares
Régi magyar templomok örmény kapcsolatai
A XIII. századi keleti magyarság szállásföld-
jeinek térbehelyezése "A Mongolok titkos története" alapján

FÓRUM

FÖLDVÁRY GÁBOR
SÁRKÁNY KÁLMÁN
MAGYAR ARNOLD O. F. M

Remarks on C. A. Macartney's paper
Koholmány-e az I. András korabeli magyar ima
Középkori történészeink téves szóhasználata a
"minoriták" körül

MAGYAR ÉRTÉKEINK

FR. V. de VALLICROSA
DOMÓKOS PÁL PÉTER

Caballeros Centroeuropeos en la corte Aragonesa
Vadász Miklós "Compendiuma" 1428-ból

ADATTÁR

B. VILLELA de ALDANA

Carta de Transylvania del año 1552 (Pars II.)

SZEMLE

A szegedi Nemzetközi Szláv Régész Konferencia

2

II.évf.